

УДК 376

МАРИНА ГРИНЬОВА, доктор педагогічних наук, професор
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Адреса: вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна
E-mail: grinovamv@gmail.com

ІРИНА КАЛІНІЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені М. В. Остроградського
Адреса: вул. Соборності, 64-ж, Полтава, 36014, Україна
E-mail: kalinichenko@poipro.pl.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В США ТА КАНАДІ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано зарубіжний досвід упровадження інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами в США та Канаді. Схарактеризовано нормативно-правову основу у сфері інклюзивної освіти в зарубіжних країнах. Провідною темою в дослідженнях американських і канадських науковців стосовно реформування спеціальної освіти став рух у напрямі організації інклюзії, що передбачає поступовий перехід від ізоляції дітей з особливими освітніми потребами до включення їх у середовище закладів загальної середньої освіти. На підставі опрацювання американської та канадської наукової літератури підсумовано, що зміни в законодавстві й освітній політиці північноамериканських країн спрямовані на досягнення найвищої успішності всіх категорій дітей у загальній освіті та на створення рівних можливостей здобувати освіту для всіх учнів – у спеціальній освіті. Розвиток інклюзивної освіти в Канаді постійно зазнає суттєвого впливу американської освітньої системи. Утім, на відміну від США, Канада не має єдиного законодавчого акту, який би внірмував упровадження інклюзивного навчання в країні. Кожна провінція має автономні освітні документи, де зазначені вимоги до організації інклюзивного навчання. В американських школах дієвою освітньою технологією під час інклюзивного навчання є командний підхід, за якого формуються дієві партнерські зв'язки. Запорукою успішної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами слугує розроблення індивідуального навчального плану (ІНП). В ІНП ретельно систематизовані освітні цілі й завдання, яких досягають через застосування адаптацій і модифікацій стандартного навчального плану, що дає змогу такій дитині бути включеною в роботу звичайного класу. Канадська освітня система, маючи певні національні особливості, що зумовлюють відмінності перебігу освітнього реформування, завжди підтримувала демократичний рух за громадські права та антидискримінаційні настрої в освіті США. Іноземне право й інклюзивна практика є важливим джерелом ідей про можливі шляхи розв'язання проблем упровадження інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами; інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання; спеціальна освіта.

ВСТУП

Сьогодні перед світом постає проблема зростання кількості людей, які відірвані від активної участі в соціальному, політичному, економічному й культурному

житті своїх суспільств. Таке суспільство не є ані ефективним, ані безпечним. Уперше рух за освіту для всіх розпочався з моменту проведення конференції з освіти для всіх у Джомтєсні (Таїланд) у 1990 році. ЮНЕСКО разом з іншими установами ООН і багатьма міжнародними й національними неурядовими організаціями проводить роботу з досягнення мети цього руху: надання всім дітям, молоді й дорослим права на освіту. Інклюзивний підхід трактують як пошук методів трансформації освітніх систем для задоволення потреб широкого кола осіб, які навчають. Він спрямований на те, щоб поважати й цінувати інших, також переконує, що кожна людина збагачує спільноту своєю індивідуальністю, а багатоманітність шкільного колективу є ресурсом для життя й навчання. Мета інклюзивної освіти – адаптація навчальної програми та освітнього середовища до потреб учнів, які вирізняються своїми психофізичними особливостями. Окреслення оптимальних шляхів і засобів упровадження інклюзивного навчання ґрунтоване на основі нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та психолого-педагогічного забезпечення.

На захист прав дітей з особливими освітніми потребами спрямовані Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Конвенція ООН про права людей з інвалідністю», «Концепція розвитку інклюзивної освіти», Постанова Кабінету Міністрів України від 09. 08. 2017 р. № 588 «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Однією з ключових ідейних новацій нового базового Закону України «Про освіту» є інклюзивне навчання. У попередній редакції Закону «Про освіту» про інклюзію взагалі не йдеться. Люди з інвалідністю згадані в ньому лише в контексті організації харчування учнів із додатковими потребами або в руслі втрати працездатності педагога. У документі зауважено, що кожна школа за своєю філософією повинна бути інклюзивною. Це означає готовність у будь-який час прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливе середовище для розвитку її потенціалу.

Інклюзивна освіта – це освіта, яка ґрунтована на ідеях адаптивної школи, що зважає на індивідуальні особливості кожного суб'єкта (С. Альохіна); стратегія спільного навчання всіх дітей, що дає змогу вирівнювати стартові умови здобуття освіти кожною дитиною (Ю. Мельник); система освітніх послуг, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу (С. Семак), базована на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу (О. Кривоносова); процес і результат навчання учнів з особливостями розвитку в загальноосвітньому середовищі за спеціальними програмами, творчо адаптованими методами й методиками викладання (В. Бондар).

На думку багатьох дослідників, інклюзивну освіту не можна аналізувати поза контекстом і єдиного визначення поняття «інклюзивна освіта» не існує. Контекст, у якому вона реалізується, залежить від сукупності географічних, демографічних, культурних, мовних характеристик і чинників певної країни.

З огляду на це на сучасному етапі реформування освіти України зростає роль теоретичного пошуку й досліджень зарубіжного досвіду організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, що суттєво оптимізує трансформацію вітчизняної освітньої системи відповідно до потреб сьогодення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – теоретично проаналізувати тенденції розвитку інклюзивної освіти в США та Канаді.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення й розвиток інклюзивної освіти в країнах Північної Америки досліджували науковці С. Альохіна, Дж. Андрес (J. Andrews), В. Бондар, Ч. Веббер (C. Webber), С. Вілс (S. Wilks), М. Вінсер (M. Winser), А. Гартнер (A. Gartner), Л. Даниленко, Е. Данілавічюте, В. Засенко, А. Колупаєва, О. Кривоносова, С. Литовченко, Д. Ліпскі (D. Lipsky), Дж. Лупарт (J. Lupart), Ю. Найда, М. Орланські (M. Orłansky), Л. Савчук, Т. Сак, Є. Синьова, Н. Софій, О. Таранченко та інші. Проблему підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти вивчали О. Акімова, Я. Баранець, В. Гладуш, І. Демченко, О. Дем'янчук, М. Захарчук, О. Мартинчук, С. Семак, А. Шевцов та ін.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи, як теоретичний аналіз та узагальнення закордонних наукових джерел, систематизація американського й канадського досвіду в організації та провадженні інклюзивної освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останні десятиліття в розвинутих країнах світу відбулися суттєві зміни в ставленні до маломобільних груп населення й наданні якісних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами. Дедалі більшої динаміки набуває й інклюзивна модель освіти. Значущим аспектом стає вивчення іноземного досвіду країн, які крокують у цьому напрямку. Іноземне право та інклюзивна практика – важливі джерела ідей про можливі шляхи розв'язання проблем упровадження інклюзивної освіти в Україні.

У більшості країн світу право на освіту осіб з особливими освітніми потребами закріплене в нормативно-правових документах. Це може бути конституційне або загальне право, яким керується країна, обов'язкові чи рекомендаційні положення законодавства. У 1974 році в США ухвалено закон про освіту для всіх дітей із відмінними можливостями здобувати «безоплатну та гідну загальну освіту в сприятливому середовищі». У 1975 році зазначений документ був перейменований у закон про освіту осіб і відмінними можливостями (буIDEA). Програми були перероблені для покращення підтримки студенток і студентів із різними можливостями, зокрема у сферах пересування допоміжних технологій. Аналізований закон застосовували в усіх сферах життя: освіта, працевлаштування, медицина, дозвілля; виняток становили лише приватні школи та релігійні організації.

Ухвалений у 1990 році Федеральний закон і затверджений у 1995 році «Акт про навчання осіб із порушеннями психофізичного розвитку» стали нормативно-правовою основою для реформування системи освіти дітей з особливими потребами та для організації інклюзивного навчання в масових школах. Також на впровадження інклюзивного навчання в школах вплинуло визначення такої категорії дітей, як діти зі зниженою здатністю до навчованості, оскільки вони не потребували навчання в спеціальних закладах, а подолати свої проблеми могли в середовищі нормотипових однолітків у разі забезпечення певними послугами й надання допомоги. Закон допускає різноваріантність умов їх надання, що й реалізоване в різних штатах країни. Однак існують постійні проблеми в реалізації цього пункту закону, оскільки надання послуг і задоволення особливих освітніх потреб дітей, які того потребують, – витратна кошторисна справа, що вимагає суттєвого фінансування, яке не завжди вдається забезпечити. Освіту в Америці за останні сто років супроводжує гаряча й політизована полеміка навколо таких понять, як нова освіта, прогресивна освіта, високий рейтинг успішності, проблема вибору школи, а також інтеграція дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи.

Серед найбільш авторитетних кіл спеціальної освіти існує протистояння між тими, хто намагається зберегти наявні й важко виборювані модифікації в традиційних програмах спеціальної освіти, та тими, хто прагне повномасштабної реструктуризації загальної і спеціальної освіти в більш уніфіковану систему загальної освіти. Така полеміка спричинює глибокі розходження, що ставить під загрозу філософський і педагогічний фундамент у сфері спеціальної освіти. Крім того, за межами напружених дебатів усередині спеціальної освіти та освіти для обдарованих дітей постає ширше питання про місце спеціальної освіти в контексті реформування загальної освіти [4].

Попри принципи децентралізації в освітній політиці, у кожному штаті країни є спеціальні школи-інтернати. У спеціальних школах-інтернатах проживають переважно незрячі діти-сироти, слабозорі діти мають змогу навчатися й у спеціальних класах масових шкіл, що розташовані поблизу, одержуючи реабілітаційні послуги в спеціальній школі. Саме спеціальні школи-інтернати виконують функції ресурсних центрів із навчально-методичної та реабілітаційної роботи в певній місцевості.

В американських школах дієвою освітньою технологією під час інклюзивного навчання є командний підхід, за якого формуються ефективні партнерські зв'язки. Запорукою успішної інтеграції дитини з особливими освітніми потребами слугує розроблення індивідуального навчального плану (ІНП). В ІНП ретельно систематизовані освітні цілі й завдання, яких досягають завдяки застосуванню адаптацій та модифікацій стандартного навчального плану, що дає змогу такій дитині бути включеною в роботу звичайного класу.

Канадська освітня система, маючи певні національні особливості, що зумовлюють відмінності перебігу освітнього реформування, завжди підтримувала демократичний рух за громадські права й антидискримінаційні настрої в освіті США. Починаючи з 1980 років, у системі загальної освіти Канади розпочався потужний рух у напрямі шкільної реформи та реструктуризації школи, унаслідок чого сформульовано кілька ініціатив, зокрема рух за посилення ефективності школи, поліпшення шкільного середовища, спільне навчання й ін., а також підвищення професійного рівня вчителів. У цей період у Канаді на зміну концептуального бачення системи здобуття освіти дітьми з особливостями розвитку помітно вплинули такі концепції, як інтеграція, нормалізація, природна соціальна справедливість, включення в загальний потік (мейнстрімінг), найменш обмежене середовище, ідея загальної освіти. Канадські дослідники зазначають, що саме з цього часу ідеї повної реструктуризації та злиття двох систем загальної та спеціальної в одну уніфіковану систему освіти засвідчують поступовий, але неухильний рух у напрямі до інклюзії. Такі освітні тенденції в Канаді в розвитку інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами певним чином наслідують і американські реформи в освітній системі [5].

У конституції Канади з 1981 року зазначені права людини, зокрема й ті, що стосуються проблеми відмінних можливостей. Міністр освіти та шкільні правління відповідальні за включення всіх учнів в основний навчальний процес та забезпечення їх спеціальними освітніми програмами й безкоштовними умовами для навчання.

Основні освітньо-правові акти «Закон про школу» і «Стандарти спеціальної освіти» регламентують засадничі умови, за яких має бути організоване інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку: індивідуальний підхід до кожної дитини, забезпечення необхідного кваліфікованого супроводу її навчання, залучення батьків як рівноправних учасників освітнього процесу. Планування узгодження й окреслення перспектив навчання школярів з особливими освітніми потребами відбуваються в

процесі складання індивідуального плану. Цей нормативний документ містить: дані оцінювання; поточний рівень успішності та навчальних досягнень; опис сильних сторін і сфер, де існують проблеми в школярів; процедури для оцінювання прогресу учня; визначення, за необхідності, додаткових послуг і підтримки, зокрема й медичної допомоги; доречну медичну інформацію; необхідні архітектурні зміни та пристосування середовища, додаткові навчальні засоби й матеріальні ресурси; перехідне планування; короткий звіт наприкінці року. На основі індивідуального навчального плану, за потреби, складають модифіковані навчальні програми, за якими вчать школярі з особливостями розвитку. Необхідну додаткову підтримку ці учні одержують від різнопрофільних фахівців, переважно зі шкільних служб супроводу. У разі необхідності додатково зі школярами, які мають порушення психофізичного розвитку, працюють асистенти або помічники вчителів [3].

У 1997 році Майкл Пітерсон (доктор філософії, професор і координатор Університету Уейна штату Мічиган) разом із невеликою групою однодумців об'єднали свої зусилля для створення інклюзивної концепції школи. Вони сформулювали «вісім принципів підходу» до сутності нової школи, що нині отримав назву «цілісної освіти»: уповноваження громадян для участі в житті демократичного суспільства, створення інклюзивного середовища, автентичне й багаторівневе навчання, розбудова спільноти, надання підтримки в навчанні, налагодження партнерських зв'язків із батьками й місцевою громадою тощо. Науковці створили Асоціацію цілісної освіти («Whole Schooling Consortium»), що нині функціонує як міжнародна мережа та охоплює вчителів, навчальні заклади, батьків, адміністраторів, викладачів університетів [2].

Варто зазначити, що спеціальні заклади в Канаді не зазнали повної ліквідації в період освітнього реформування, що засвідчує зважену політику в напрямі подолання сегрегації й упровадження інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Працівники сфери спеціальної освіти висловлюють різні міркування щодо концептуальних засад навчання учнів з особливими освітніми потребами та потенційного використання інклюзивної освіти. Занепокоєння викликає й загроза втратити досвід та ресурси спеціальної освіти, які накопичені десятиріччями.

Прибічники «Ініціативи загальної освіти» («The Regular Education Initiative») стверджують, що «багатьох учнів характеризують як таких, які мають відхилення розвитку, особливо це стосується дітей із труднощами в навчанні; надто багато часу витрачають на визначення належності до певної категорії, але мало уваги приділяють тому, як задовольнити навчальні потреби учнів; спеціалізовані програми, які передбачають часткове вилучення учнів зі звичайного середовища, але ефективність яких ще необхідно документально підтвердити, фрагментують процес навчання й викладання; окремі класи для учнів із порушеннями в розвитку є морально невиправданими» [8].

У Канаді існують шкільні правління, які відіграють важливу роль у розробленні й переосмисленні політики, що підтримує найкращі освітні практики, зокрема інклюзивні. Через законодавство уряди провінцій делегують більшість зі своїх повноважень стосовно управління освітою шкільним радам, обраним на місцях. Ці правління кваліфікують як такі, які відповідальні за все, що відбувається в школі. Шкільне правління відповідає за:

- планування для місцевості, окреслення пріоритетів для системи з огляду на побажання громади, наявні ресурси й міцну освітню практику;
- формулювання цілей у межах юрисдикції для забезпечення сучасності освіти;

- затвердження річного бюджету для шкільної системи;
- створення політики для керівництва адміністрацією та працівниками, яка відповідає цілям у цій місцевості;
- зв'язок із громадою та персоналом;
- освіти й обізнаність громади з питань освіти;
- збирання інформації для пошуку правильних рішень;
- ухвалення арбітражних рішень у політичних суперечках [6].

Інструментом оцінювання розвитку в навчальному закладі інклюзивного освітнього середовища слугує «Індекс інклюзії». Аналіз ситуації в школі відповідно до цих матеріалів дає змогу успішно дослідити поточний стан справ й окреслити зміни для сприяння її інклюзивному розвитку. Методика роботи з матеріалами індексу базована на знаннях і досвіді, якими володіють педагоги, діти та їхні родини, стосовно освітнього середовища у своєму закладі та шляхів його вдосконалення. Цей комплексний документ допомагає чітко з'ясувати, наскільки інклюзивною є школа та дає змогу мінімізувати дії будь-яких чинників, що призводять до виключення. Англомовні матеріали «Індексу інклюзії» використовують у Канаді й США, що сприяє цим країнам у постійному аналізі й удосконаленні інклюзивної практики, культури та політики навчального закладу, у покращенні навчальних досягнень усіх учнів.

Зміст понять «інклюзія», «інклюзивна освіта» набуває різного значення залежно від контексту, на який впливають політика країни, економічна ситуація, традиції, глобалізаційні процеси, соціальні умови, де розвивається система освіти. Л. Флоріан (L. Florian) висловлює припущення про існування трьох типів визначень у глобальному контексті, що розвивалися в різних частинах світу (США, Канаді й Сполученому Королівстві Великої Британії) і відображають різні ідеї інклюзії [10, с. 287–288].

Канадські учені зосереджують увагу на дитиноцентрованому підході, який лежить в основі організації інклюзивної освіти й актуалізує відмінність як ресурс, а не недолік. Такий підхід зумовлює трактування інклюзії як «можливості повної значущої інтеграції» (Альберта), «принципу та права на рівний доступ» (Британська Колумбія), «філософії, бачення, переконання» (Квебек), «способу думки» (Манітоба), «ставлення, системи цінностей» (Нова Шотландія), «союзу ідеї й філософії» (Нью-Брансуїк). Інклюзивну освіту концептуалізують як «спосіб мислення й дії» (Альберта), «утілення переконань» (Нова Шотландія), Систему освіти як систему послуг характеризують дієслова «забезпечувати», «утілювати», проте спільність концептів, що визначають «інклюзію» та «інклюзивну освіту», засвідчує потенційне ототожнення понять. Дослідження підтверджує думку Л. Флоріана про спрямування інклюзивної системи освіти Канади на акцентування дитини, її потреб і сильних сторін [1].

Зауважимо, що розвиток інклюзивної освіти в Канаді постійно зазнає суттєвого впливу американської освітньої системи. Утім, на відміну від США, Канада не має єдиного законодавчого акту, який би вноормовував упровадження інклюзивного навчання в країні. Кожна провінція має автономні освітні документи, де зазначені вимоги до організації інклюзивного навчання.

ВИСНОВКИ

Унаслідок аналізу американської та канадської наукової літератури підсумовано, що зміни в законодавстві й освітній політиці північноамериканських країн спрямовані на досягнення найвищої успішності всіх категорій дітей у загальній освіті та створення рівних можливостей здобувати освіту для всіх учнів – у спеціальній освіті. Безперечно, цей досвід має вагомe значення для нашої країни, може слугувати певним

прикладом у ході впровадження основоположних принципів інклюзивної освіти, які передбачені в Законі України «Про освіту».

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з аналізом нових форм навчання для педагогічних працівників закладів освіти з питань використання інформаційно-комунікаційних технологій для організації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами та застосування нового програмного забезпечення для реалізації корекційно-розвивального складника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Т. І. Інклюзивна освіта Канади: понятійно-категоріальний апарат / Т. І. Бондар // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2017. – Вип. 1 (40). – С. 27–30.
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. ; пер. з англ. / Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харві. – Київ : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. – 296 с.
3. Колупасєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи / А. А. Колупасєва. – Київ : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
4. Лупарт Д. Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл / Д. Лупарт, Ч. Веббер // Дефектологія. – 2010. – № 1. – С. 6–11.
5. Малишевська І. А. Зарубіжний досвід інклюзивних тенденцій в освіті / І. А. Малишевська // Вісник Черкаського університету. – 2016. – № 10. – С. 102–107.
6. Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді : посібник / [Дж. Блейз, Е. Чорнобой, Ш. Крокер та ін.]. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 46 с.
7. Сак Т. В. Індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі / Т. В. Сак // Дефектологія. – 2010. – № 3. – С. 12–16.
8. Audette B. Free and appropriate education for all students: Total quality and the transformation of American public education / B. Audette, B. Algozzine // Remedial and Special Education. – 1992. – № 13 (6). P. 8–18.
9. Barth R. S. Improving schools from within: Teachers, parents and principles can make a difference / R. S. Barth. – San Francisco, CA : Jossey-Bass, 1990. – 224 p.
10. Florian L. What counts as evidence of inclusive education? [Electronic resource] / L. Florian // European Journal of Special Needs Education. – 2014. – Vol. 29. – № 3. – P. 286–294. – The mode of access : <http://www.inclusivelearningnorth.co.uk/SiteAssets/qft1316/Florian%20What%20Counts%20as%20Evidence%20of%20Inclusive%20Education.pdf>.
11. Fullan M. G. Change forces. Probing the depths of educational reform / M. G. Fullan. – London : The Falmer Press, 1993. – 172 p.
12. Lipsky, D. K. Inclusion and school reform: Transforming America's classrooms / D. K. Lipsky, A. Gartner. – Baltimore, MD: Brooks, 1997. – 414 p.